

Osmanlı Devletinin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihati, Elazığ 1997, s. 23-41; Ahmet Şerif, *Anadoluda Tanin* (haz. M. Çetin Börekçi), Ankara 1999, I, tür.yer.; İber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s. 51-53, 63-64, 80-84; C. E. Farah, "Necip Paşa and the British in Syria 1841-1842", *Ar.Ott.*, II (1970), s. 15-153; Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", *DTCFD*, XXVIII/3-4 (1970), s. 369-385; a.mlf., "Kaymakam", *DİA*, XXV, 84; R. B. Satloff, "Prelude to Conflict: Communal Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936", *MES*, XXII/2 (1986), s. 150-151; Halil Sahilliođlu, "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdarî Taksimatı" (trc. Mustafa Öztürk), *TTK Belleten*, LIV/211 (1991), s. 1233-1257; C. K. Neumann, "Selânik'te Onsekizinci Yüzyılın Sonunda Masarif-i Vilâyet Defterleri: Merkezî Hükümet, Taşra İdaresi ve Şehir Yönetimi Üçgeninde Malî İşlemler", *TED*, sy. 16 (1998), s. 69-97; Sabahattin Özel, "Millî Mücadele'de İzmit Mutasarrıflarının Faaliyetleri", *a.e.*, sy. 16 (1998), s. 121-158; Gülden Sarıyıldız, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, I/1, İstanbul 2002, s. 251-265; J. Deny, "Sancak", *İA*, X, 186-189; C. V. Findley, "Mutasarrıf", *EP* (İng.), VII, 774-775; Özcan Mert, "Âyan", *DİA*, IV, 195-196; Halil İnalıcık, "Eyalet", *a.e.*, XI, 549-550.

ALİ FUAT ÖRENÇ

MUTASAVVIF

(المتصوف)

Tasavvufî hayat tarzını benimseyen ve bu yolla Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kişi.

II. (VIII.) yüzyılda bazı âbid ve zâhidlere sūfî denilmeye başlanmıştır. İlk defa bu sıfatla tanınan kişinin Ebû Hâşim el-Kûfî olduğu kaydedilmektedir. Aynı yüzyılın sonlarına doğru âbid ve zâhidlerin tuttuğu yolu belirtmek için sūfî kelimesiyle aynı kökten türeyen tasavvuf kelimesinin kullanımı yaygınlık kazanmış, bu yolun mensuplarına genellikle ehl-i tasavvuf, bazan da mutasavvıf adı verilmiştir. İlk sūfî müelliflerden Kelâbâzî, eserinin adında geçen "ehl-i tasavvuf mezhebi" ibaresini "tasavvuf yolunu tutanların görüşleri" anlamında kullanmış, bu kullanım tarzı Serrâc, Ebû Tâlib el-Mekkî, Sülemî, Kuşeyrî, Hücûvî gibi diğer sūfî müelliflerin eserlerinde de devam etmiştir. Bu müellifler sūfî ve mutasavvıfın yanı sıra aynı mânada fakîr, garîb, sâih gibi kelimeler de kullanmışlar, ancak bunlar arasında mutasavvıf yaygınlık kazanmıştır. İlk dönemlerde mutasavvıf kelimesine temas edilmeyip daha çok sūfî ve tasavvuf kelimeleri üzerinde durulmuştur. Bu devirlerde mutasavvıf sūfî ile eş anlamlı kabul edilirken daha son-

raları ikisi arasında fark görülmeye başlanmış, sūfî "Hakk'ın yakınlığını kazanan kimse", mutasavvıf ise "Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kişi" olarak tanımlanmıştır (Hücûvîrî, s. 115). Hücûvîrî sūfî ile mutasavvıfı bu şekilde birbirinden ayırt ettikten sonra ayrıca mustasvıftan bahseder. Ona göre mustasvıf, tasavvuf yoluna inanmadığı halde mevki ve itibar sahibi olmak için mutasavvıfa benzemeye ve tasavvufu bir çıkar aracı olarak kullanmaya çalışan kişidir. Sūfîler tasavvuf yoluna inanan ve ehline yakınlık duyan, onların hayat tarzına özenen kişileri, "Bir kavme benzeyen onlardandır" hadisine işaretlerle (Ebû Dâvûd, "Libâs", 4) bir bakıma mutasavvıf saymış ve onlara "müteşebbih" adını vermişlerdir. Şehâbeddin es-Sühreverdi müteşebbihin iman sahibi, mutasavvıfın imanla birlikte ilim sahibi, sūfînin ilim ve iman yanında ayrıca zevk sahibi olduğunu söyler. Ona göre tasavvuf yolunun iyi ve doğru bir yol olduğuna inanmak bir mertebedir. Bu mertebede bulunan kişiye müteşebbih denir. Müteşebbihin bu yola girip Hakk'ın yakınlığına ermek için çabalaması gerekir; o zaman mutasavvıf mertebesine yükselebilir. İman ve amelin semelerinin devşirip ilâhî huzura ermenin zevkini yaşamak ise sūfînin mertebesidir. Müteşebbih mücahede, mutasavvıf murakabe, sūfî müşahede sahibidir ('*Avârifü'l-ma'ârif*, s. 49-53).

Biri Irak'ta, diğeri Horasan'da eş zamanlı olarak ortaya çıkan tasavvufu Melâmâtîlik ve mutasavvıfı Melâmâtî arasındaki farklar da kaynaklarda belirtilmiştir. Melâmâtîler ihlâsı gerçekleştirilmeye ve riyadan uzaklaşmaya önem verir; bundan dolayı hırka, farklı kıyafet ve semâ üzerinde durmaz, sıradan bir mümin gibi yaşamayı esas alırlar. Mutasavvıflar da ihlâsa ve riyadan kaçınmaya önem vermekle beraber ihlâsı ve riyaı Melâmâtîler'den farklı algılar ve yorumlarlar. Mutasavvıflara göre sâlik nefisinden o kadar çok fânî ve Hak'ta o kadar çok bâki olmalıdır ki aklına Hak'tan başka hiçbir şey, hatta kendi varlığı bile gelmemelidir. Böyle bir şuur ve idrak halinde bulunan kişide halk ve mâsivâ (Hakk'ın gayri) bulunmayacağından riya da söz konusu olmaz. Genellikle tasavvufî kaynaklarda Melâmâtîler muhlis (ihlâsa eren), mutasavvıflar ise muhlas (ihlâsa erdirilen) olarak nitelendirilmiştir. Bu iki kelime Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir (el-Bakara 2/139; es-Sâfât 37/40, 44, 128, 160, 169; ez-Zümer 39/2, 11, 14). Mutasavvıflar, kendi konularını bu şekilde açıklayarak Me-

lâmâtîler'in karşı olduğu hırka, taç, semâ, toplu zikir ve bunlarla ilgili âdâb ve erkânın riya vesilesi olmayacağını savunmuşlardır. Gafil âlimlerin yanında cahil mutasavvıfların da bulunduğunu belirten sūfîler bunların tasavvuf yoluna vereceği zararlara da dikkat çekmişler, samimi bile olsa cahil mutasavvıftan hayır gelmeyeceğini özellikle vurgulamışlardır.

Dünyevî ve maddî maksatlarla mutasavvıf görünenlerin dışında başka bir din veya mezhebe yahut herhangi bir ilhâd hareketine mensup olduğu halde mutasavvıf gibi davranan kimseler de vardır. Sūfî müellifler mühlid dedikleri bu tür kişilere dikkat çekmişlerdir. Meselâ Hücûvîrî, dönemindeki on iki tasavvuf hareketinden ikisinin kabul edilemez olduğuna işaret ederek tasavvuf ehline uyarmıştır. Gazzâlî de hayat tarzları İslâm'la uyumsuz, fakat kendilerini mutasavvıf olarak adlandıran birtakım zümrelerden bahseder (*İhyâ*, III, 393). Şer'î hükümler çerçevesinde yaşanan mânevî ve dinî hayat tarzına tasavvuf, bu hayatı yaşayanlara mutasavvıf denilmekle birlikte şer'î hükümlere uymaları söz konusu olmaksızın kendilerini tasavvufî inanış, düşünüş ve duyuş şekline nisbet eden herkese geniş anlamda mutasavvıf, tuttukları yola da tasavvuf adı verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, "Libâs", 4; Kelâbâzî, *Taaruf* (Uludağ), s. 53-54; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 45, 516; Sülemî, *Tabakât*, s. 113, 467; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 77; Hücûvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 115-116, 180; Herevî, *Tabakâtü's-sūfiyye*, Tahran 1351, s. 6-10; Gazzâlî, *İhyâ*, III, 393; Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Gunye li-tâlibi tarikü'l-hak*, Kahire 1288, II, 13, 21; Sühreverdi, '*Avârifü'l-ma'ârif*, Kahire 1939, s. 49-53, 54-65; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 352; III, 44; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 14-15.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

MU'TASİM et-TÜCİBÎ

(المتصم التجيبى)

Ebû Yahyâ el-Mu'tasim-Billâh Muhammed b. Ma'n b. Muhammed b. Ahmed b. Sumâdih et-Tücibî (ö. 484/1091)

Meriye hükümdarı
(1051-1091).

429'da (1038) doğdu. Babası, mülükü't-tavâiften Tücibîler'in Meriye'de (Almeria) Benî Sumâdih kolunu kuran Ma'n b. Sumâdih et-Tücibî'dir (1042-1051). Dedesi, Endülüslü Emevî hâcibi İbn Ebû Âmir el-